

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Мігачова Галина Вікторівна

УДК 347.440(477)

ПРАВОВА ПРИРОДА БЕЗОПЛАТНИХ ДОГОВОРІВ

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Шаповалова О.І.

Рецензент: д.н. з держ. упр., доцент (б.в.з.)
Плеханова О.П.

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність даної теми дослідження зумовлена ростом ролі договору в умовах державного та суспільного життя України. Починаючи з того часу, як наша країна перейшла до ринкової економіки, стрімко зросла роль договору, який найчастіше виступає регулятором взаємних відносин сторін в цивільному обороті. Оскільки у більшості майнові відносини є еквівалентні та відплатні, тому цим відносинам приділяється багато уваги як з боку законодавця, так і з боку науковців економістів, цивілістів, податківців тощо. Однак серед ринкових відносин є безвідплатні майнові відносини, які мають незначне правове регулювання та потребують не меншої уваги науковців, оскільки недостатньо досліджені.

Безоплатні договори між фізичними особами є одними з найперших примітивних договорів, поряд з договором міни, які є результатом розвитку суспільства, де майнові відносини вирішувалися не шляхом сили, а ґрунтувалися на добросовісності та добросусідстві. Але те, що такі договори займають значне місце у сьогоденні, не є атавізмом, а навпаки, свідчать про гуманність суспільства. Але під прикриттям благодійництва безвідплатні майнові відносини можуть здійснюватися зі злим наміром, зокрема для ухилення від оподаткування, для прикриття незаконного збагачення, схову корупції тощо. Усе це обумовлює актуальність цього дослідження. Не дивлячись на часте використання в цивільному обороті, безоплатні договори хоч і були предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених-правознавців, але ставлення до дарування в законодавстві та літературі коливається від байдужного до різко негативного та безоплатним договорам не приділяється достатньої уваги.

Визначення процедури укладання і припинення безоплатних договорів є недостатньо виразним, рівень наукової зацікавленості до такого виду договорів є досить низьким, з'являються порушення договірних зобов'язань. Внаслідок цього виникають проблеми в практичній діяльності та у судовій

практиці. Законодавча база щодо безоплатних договорів має багато прогалин, зокрема безоплатні договори виконання робіт та надання послуг взагалі не знайшли правового регулювання. У судовій практиці виникають багато проблем при вирішенні спорів щодо безоплатних договорів.

Ступінь наукової розробки. У науковому середовищі також відсутня єдність думок щодо безоплатних договорів. Такі проблеми розглядалися у працях таких науковців як : З.І. Шкундін, М.І. Бару, І.Б. Новицький, К.І. Граве, Т. Ніколаєв, Н. Мещеряков, І. Коробейніков, В. Новікова, А.М. Ісаєв Ю. В. Романець, М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський, А.В. Венедиктов, Я.М. Магазинер , Є. В. Пассек та ін.

Проте в роботах вчених є питання, які не отримали однозначного вирішення. Багато аспектів безоплатних договорів все ще залишаються гостро дискусійними і вимагають подальших фундаментальних досліджень.

Усе вищенаведене зумовило вибір теми магістерської роботи та формування її мети та завдання.

Мета дослідження. Всебічне дослідження теоретичних та практичних положень про безоплатні договори, визначення їх місця в системі цивільно-правових договорів, виявлення та дослідження основних проблем при застосуванні правових норм про безоплатні договори та здійснення на цій основі конкретних висновків.

Завдання дослідження:

1. Аналіз історичного розвитку безоплатних договорів.
2. Співставлення понять платності та безоплатності.
3. Визначення поняття безоплатного договору
4. Проведення класифікації безоплатних договорів
5. Аналіз нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання безоплатних відносин.
6. Дослідження особливостей договору дарування з різним суб'єктним складом та відмежування цивільних безоплатних договорів від публічної соціальної допомоги.

7. Характеристика та визначення особливостей окремих видів безоплатних договорів.

Об'єкт і предмет дослідження. *Об'єкт дослідження* – в даній роботі є цивільно-правові відносини, що здійснюються на безоплатній основі

Предметом дослідження є правові норми, що регулюють безоплатні договори, поняття, елементи, відмінні риси безоплатних договорів, їх зміст, а також основні проблеми, які виникають при застосуванні законодавства про відносини, що виникають на основі названих договорів.

Методи дослідження. *Методологічною основою* при написанні цієї роботи є діалектичний метод пізнання явищ в природі та суспільстві, а також інші загальні научні методи. Крім загальнонаучних методів використовувались і методи пізнання, такі як логічний, історичний, комплексний, формально-юридичний та метод порівняльного правознавства. Використання цих методів дозволило забезпечити в повній мірі дослідження питань теми, виявити прогалини та протиріччя в законодавстві і внести пропозиції щодо його удосконалення.

Структура магістерської роботи. Дослідження побудовано за принципом поступального розгляду окремих питань, пов'язаних з його проблематикою. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел (найменувань). Загальний обсяг роботи – 119 сторінок, з яких основного тексту – 111 сторінок, списку використаних джерел - 69 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми магістерської роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи.

Розділ 1 «Сутність безоплатних цивільних зобов'язань» присвячений дослідженню сутності безоплатних цивільних зобов'язань, визначено, що еволюція безоплатних відносин спрямована на більш повний захист цивільних прав та інтересів соціально незахищених прошарків населення та сфера застосування безоплатних договорів поширюється.

Оскільки в цивільному праві діє презумпція платності, то в безоплатних договорах обов'язково має бути зазначено або про відсутність зустрічного надання, або про безоплатність, або зазначена така назва договору, яка визначена законом як безоплатна, зокрема договір дарування, позички.

Магістрантом визначено, що нееквівалентний обмін товарами, роботами, послугами, не означає безоплатний обмін, оскільки в підприємницької діяльності завжди існує ризик не достатнього прибутку, та, навіть, відсутності прибутку, але такі підприємницькі договори не можна вважати безоплатними або частково безоплатними.

Презумпція платності цивільних договорів полягає у тому, що договори, як правило, передбачаються платними, а безоплатними договори будуть вважатися тоді, якщо в договорі прямо про це визначено та якщо відсутні будь-які сумніви щодо його безоплатності.

Безоплатність в цивільних договорах – це умова, що договірні відносини є безоплатними, якщо в договорі або в законі визначено право боржника прийняти товари, результати робіт або послуг без оплати, без зустрічного надання або якщо безоплатність впливає із суті договору.

Визначено, що кардинальною ознакою безоплатних договорів є їх безоплатність. Похідними ознаками безоплатних договорів є приватний не комерційний характер цих відносин без участі суб'єктів публічного права як благодійників, свідомий намір благодійників здійснити добродійність за рахунок майна, що належить тільки їм. Мотивом безоплатних договорів частіше є прагнення допомогти родичам, товаришам, знайомим або засвідчити своє добре ставлення, підґрунтям цих договорів є не отримання прибутку, а норми моралі.

Безоплатним є договір, за яким сторони досягли згоди, що виконавець з благодійною або суспільно-корисною метою безоплатно передає майно, результати своїх робіт або безоплатно надає послуги вигодоотримувачу та не має право вимагати від вигодоотримувача майнового чи немайнового зустрічного задоволення свого інтересу.

При аналізі правового регулювання визначено недосконалість цивільно-правового регулювання безоплатних договорів, зокрема дарування, пожертви, позички, виконання робіт та надання послуг тощо, створює проблеми оформлення соціальних відносин та наслідком цих проблем є ускладнення у виконанні податкових зобов'язань.

Розділ 2 «Цивільно-правова природа договору дарування» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню цивільно-правових норм договору дарування, визначенню ознак договору дарування.

Визначено, що цивільно-правові норми договору дарування спрямовані на захист інтересів обдарованого, щоб він набув прав власності на предмет дарування та захищають гуманітарне прагнення дарувальника збільшити обсяг майна обдарованої особи.

Ознаками договори пожертви є безоплатність, спрямована на досягнення суспільно-корисної мети, відсутність персональної майнової вигоди для отримувача цільових коштів, суворо цільове використання та звітність отримувача за отриманими коштами.

При порушенні безоплатних договорів правилом є те, що відповідальність сторін обмежується відшкодуванням реального збитку без стягнення упущеної вигоди та встановлена можливість розірвання вже виконаного договору.

За порушення безоплатних договорів частіше не застосовується юрисдикційний захист.

Розділ 3 «Цивільно-правове регулювання різновидів безоплатних договорів в Україні» присвячений регулюванню безоплатних договорів. Визначено, що договір позички – це договір тимчасового користування чужими неспоживними речами з індивідуальними ознаками, коли сторони дійшли угоди про безоплатність цих відносин.

Безоплатний характер відносин за договором доручення обумовлений наявністю довірчих дружних родинних та інших близьких відносин, що існує між сторонами договору доручення.

Встановлено, що знакою договору безоплатного доручення є умова договору або зазначення у законі, що таке доручення повірений здійснює безоплатно та внаслідок виконання його обов'язків за договором майновий стан повіреного погіршиться на суму, яка дорівнює вартості його діяльності тобто вартості неотриманих прибутків.

Магістрантом встановлено, що на відміну від інших безоплатних договорів, де передання речі припиняє зобов'язання, за договором позики та договором позички припиняє зобов'язання повернення речі.

До безоплатних договорів відносяться: 1) договори, які визначені законодавцем як безоплатні; 2) договори, в яких зазначено, що вони є безоплатними, але також за законом вони можуть бути оплатними; 3) договори, в яких визначено, що вони є безоплатними, але законодавець не визначив їх правове регулювання як безоплатних; 4) договори, які не врегульовані та не поійменовані законодавцем, але в яких із змісту або із суті відносин між сторонами випливає, що такі відносини є безоплатними.

ВИСНОВКИ

У **висновках** роботи викладено підсумки здійсненого дослідження, наведено теоретичні узагальнення і вирішення завдання щодо цивільно-правової сутності безоплатних договорів. Україна є цивілізованою державою, а показником цивілізації є рівень соціального та правового захисту населення країни. Але цивілізація залежить не тільки від публічної діяльності держави, цивілізація також міститься в цивільних відносинах, а саме в договірних безоплатних відносинах, спрямованих на гуманізацію суспільства, на благодійність, на безоплатну дружню допомогу шляхом дарування, пожертви, позички тощо. Безоплатні цивільні договори є приватною формою поширення цивілізації в сфері майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників. Однак безоплатні договори є найменш розробленими у цивільному праві та потребують вдосконалення. Проблеми правового регулювання безоплатних договорів ускладнюють оформлення цих відносин та створюють труднощі в регулюванні податкових, антикорупційних, субсидійних відносин тощо.

У договорах, в яких законом встановлено, що вони можуть бути як платними, так і безоплатними, презумпція платності діє тільки тоді, якщо сторони не домовилися про безоплатність цих відносин.

Оскільки законом визначено, що договори дарування, пожертви, позички є безоплатними, то достатньо визначити назву договорів, щоб встановити безоплатні відносини, навіть якщо сторони у договорі зазначають обов'язки активної сторони та не зазначають про безоплатність цих дій.

Якщо деякі правові норми регулюють одночасно платні та безоплатні відносини (договори найму та позички), то в тій частині правових норм, що призначена для одночасного правового регулювання, діє презумпція платності для платних відносин та презумпція безоплатності для безоплатних відносин.

Відплатність є різновидом такого принципу як неприпустимість позбавлення права власності, оскільки майнові відносини, в яких вона діє, передбачають еквівалентність, платність, що є економічно обґрунтованим. А безоплатність є різновидом прояву свободи договору, є, скоріше, винятком у майнових відносинах та обґрунтована гуманітарними, моральними міркуваннями, які не властиві економіці, розвитку ринкових відносин.

Презумпція платності цивільних договорів полягає у тому, що договори, як правило, передбачаються платними, а безоплатними договори будуть вважатися тоді, якщо в договорі або законі прямо про це визначено та якщо відсутні будь-які сумніви щодо його безоплатності.

Відплатними договорами вважаються відносини, в яких обидві сторони за виконання своїх обов'язків отримують майнову вигоду, плату або інше зустрічне надання. Безвідплатними вважаються договори, якщо така умова встановлена договором, законом або впливає із суті договору та які задовольняють майнові інтереси однієї сторони без обов'язку зустрічного надання, коли усунені всі сумніви щодо його відплатності.

Характерними ознаками безоплатних договорів є безоплатність, а саме збільшення майна одаровуваного за рахунок майна дарувальника або за рахунок результатів його діяльності, економія внаслідок отримання результатів робіт та послуг, згода одаровуваного на одержання дарунку або безоплатних результатів робіт та послуг.

Якщо сторони взагалі не визначають таку умову договору, як платність, то договір все рівно буде платним (за винятком договору дарування та пожертви), тільки розмір цієї плати буде не визначеним. Безоплатність договору не може бути под умовою зустрічної безоплатності.

Безоплатним є договір, за яким сторони досягли згоди, що виконавець з благодійною або суспільно-корисною метою безоплатно передає майно, результати своїх робіт або безоплатно надає послуги вигодоотримувачу та не має право вимагати від вигодоотримувача майнового чи немайнового зустрічного задоволення свого інтересу.

До безоплатних цивільних договорів не можна відносити отримання державної соціальної допомоги, безоплатної правової допомоги, державної житлово-комунальної субсидії тощо, оскільки ці послуги фінансуються з державного бюджету.

Класифікацію безоплатних договорів здійсимо за критерієм їх правової визначеності: 1) договори, які визначені законодавцем як безоплатні; 2) договори, в яких зазначено, що вони є безоплатними, але також за законом вони можуть бути оплатними; 3) договори, в яких визначено, що вони є безоплатними, але законодавець не визначив їх правове регулювання як безоплатних; 4) договори, які не врегульовані та не поійменовані законодавцем, але в яких із змісту або із суті відносин між сторонами випливає, що такі відносини є безоплатними.

Правовим наслідком порушення безоплатних договорів, як правило є те, що відповідальність сторін обмежується відшкодуванням реального збитку без стягнення упущеної вигоди, встановлена можливість розірвання вже виконаного договору та частіше не застосовується юрисдикційний захист.

Цивільно-правові норми договору дарування спрямовані на захист інтересів обдарованого, щоб він набув прав власності на предмет дарування та захищають гуманітарне прагнення дарувальника збільшити обсяг майна обдарованої особи.

Ознаками договору пожертви є безоплатність, спрямована на досягнення суспільно-корисної мети, відсутність персональної майнової вигоди для отримувача цільових коштів, суворо цільове використання та звітність отримувача за отриманими коштами.

Безоплатний характер відносин за договором доручення обумовлений наявністю довірчих дружних родинних та інших близьких відносин, що існує між сторонами договору доручення та ознакою цього договору є умова договору, що таке доручення повірений здійснює безоплатно та внаслідок виконання його обов'язків за договором майновий стан повіреного

погіршитися на суму, яка дорівнює вартості його діяльності тобто вартості неотриманих прибутків.

Договір безоплатної позики – це домовленість та передання позикодавцем позичальникові у власність грошових коштів або речей з родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути через певний період часу таку само кількість грошових коштів або речей з такими само родовими ознаками та якості. Договір позики грошових коштів буде безоплатним, якщо сторони договору будуть не фінансовими установами. Кредитний договір завжди є оплатним.

Тому пропонуємо внести зміни до ч.2 ст. 1048 ЦК та викласти ч.2 в такій редакції:

Договір позики вважається безпроцентним, якщо:

- 1) він укладений між суб'єктами, які не є фінансовими установами;
- 2) позичальникові передані речі, визначені родовими ознаками.

Безтоварний кредит – це договір позики між суб'єктами господарювання, які не є фінансовими установами і тому безтоварний кредит має бути тільки безпроцентним (безоплатним).

Судова практика свідчить про наявність безоплатних договорів про виконання робіт та надання послуг та оскільки вони існують, то вони мають бути юридично регламентовані. Недостатнє правове регулювання безоплатних договорів про виконання робіт та надання послуг порушує принцип свободи договору.

У договорах про спільну діяльність імперативність безоплатності впливає із суті договору як спрямованого на організацію та координацію відносин. Договір про спільну діяльність може бути змішаним та містити як елемент договору про спільну діяльність, що є безоплатним, так і елементи інших платних договорів, коли учасники спільної діяльності обмінюються між собою та зі створеною ними корпорацією товарами, результатами робіт та послуг на платних засадах.

АНОТАЦІЇ

Мігачова Г.В. Правова природа безоплатних договорів. – Робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Магістерську роботу присвячено дослідженню теоретичних та практичних положень про безоплатні договори, визначення їх місця в системі цивільно-правових договорів, виявлення та дослідження основних проблем при застосуванні правових норм про безоплатні договори та здійснення на цій основі конкретних висновків. Аналізу нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання безоплатних відносин. Визначенню особливостей договору дарування з різним суб'єктним складом та відмежування цивільних безоплатних договорів від публічної соціальної допомоги. Розкрито сутність правової природи безоплатних договорів. Проаналізовано правове регулювання. Запропоновано внести зміни до ч.2 ст. 1048 ЦК та викласти ч.2 в такій редакції:

Договір позики вважається безпроцентним, якщо:

- 1) він укладений між суб'єктами, які не є фінансовими установами;
- 2) позичальникові передані речі, визначені родовими ознаками.

Ключові слова: безоплатний договір, ознаки безоплатного договору, сутність безоплатних цивільних зобов'язань, презумпція платності, безоплатний характер відносин.

ANNOTATION

Mihachova G.V. The legal nature of free contracts. –Thesis for a Master's degree in speciality 081 «Law». – Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2019.

The master's thesis is devoted to the study of theoretical and practical provisions on free contracts, determining their place in the system of civil contracts, identifying and investigating the main problems in the application of legal rules on free contracts and implementation of on this basis specific conclusions. Analysis of legal acts aimed at regulating free relations. Definition. the peculiarities of the gift contract with different subject composition and the delimitation of civil free contracts from public social help. The essence of the legal nature of free contracts is revealed. Legal regulation is analyzed. It is proposed to amend Part 2 of Art. 1048 of the Civil Code and set out part 2 in the following wording:

A loan agreement is considered interest-free if:

- 1) it is concluded between entities other than financial institutions;
- 2) things transferred to the borrower defined by generic characteristics.

Keywords: Free Contract, Signs of Free Contract, Essence of Free Civil Obligations, Presumption of Payment, Free Nature of Relations.